

BEN BARKA I LA TRICONTINENTAL

Rene Gallissot
Le monde diplomatique
Setembre 2005

En el moment en el que es va produir el seu segrest a Paris, el 29 d'octubre de 1965, Mehdi Ben Barka preparava la Conferència Tricontinental que es celebraria a La Habana al gener de 1966. En ocasió del 40 aniversari del seu assassinat, és precís recordar aquesta dimensió menys coneguda del dirigent socialista marroquí, que el revela com a impulsor dels moviments revolucionaris del Tercer Món.

L'any 1956 fou vertiginós: commocions en el bloc comunista, expedició franco-britànica a Suez. El 26 de juliol, a Egipte, el president Gamal Abdel Nasser nacionalitzà el canal de Suez. S'esperava l'ensorrament d'Egipte; però en canvi es va produir un avanç de les lluites per la independència. La conferència de Bandung (abril de 1955) (1) havia anunciat l'auge dels moviments d'emancipació nacional d'Àsia i Àfrica, abans de que la flama es propagués per Amèrica Llatina, s'estengués després a les colònies portugueses d'Àfrica i finalment a Sud-àfrica.

Qui recorda avui el 14 de juliol de 1958, quan a Bagdad es proclamà la República; secular i sense vels religiosos; que renovava la declaració de 1789, agrupava a les minories, prometia el pluralisme i la llibertat d'expressió? No per això acaba la guerra francesa a Algèria, però la resistència algerina lluità fins al final. Per a Àfrica, el centre de gravetat se situava al Congo, que sortia de al dominació de Bèlgica. La Tricontinental existí primer en els fets.

Amb la finalitat d'aconseguir la convergència dels moviments d'alliberament del Tercer Món, Mehdi Ben Barka (2), en el moment del seu assassinat a l'octubre de 1965, preparava la Conferència Tricontinental que s'efectuaria a La Habana del 3 al 13 de gener de 1966. La Organització de Solidaritat dels Pobles d'Àfrica i Àsia (OSPAAAL) havia celebrat la seva primera conferència a Accra, Ghana, al 1957. Al voltant de 500 delegats provinents de 35 països representaven als moviments d'alliberament i als partits més que als Estats; una mena de moviment internacional. Ismael Touré, germà del president de Guinea (Conakry) Sékou Touré, presidia el consell que administrava els fons solidaris, assistit per tres vicepresidents, entre ells Mehdi Ben Barka.

La qüestió plantejada a les reunions de la OSPAAAL era si el moviment afroasiàtic havia d'estendre's a Cuba, el Carib i Amèrica del Sud. Al març de 1961, a El Cairo, la nova comissió, denominada Comissió sobre el Neocolonialisme, presidida per Mehdi Ben Barka, va tornar a plantejar la qüestió.

La institucionalització dels règims sorgits de les lluites d'independència plantejava, a més, nous problemes i duia a establir una diferència entre el que depenia d'una estratègia dels poders estatals i el que depenia d'una

organització internacional de moviments d'alliberament. Al 1961, front als governs "moderats", el Grup de Casablanca va reunir als anomenats Estats progressistes: Egipte, Ghana (que promovia la unitat africana sota l'impuls de Kwame Nkrumah), Guinea i Mali, Líbia (com a lloc de trobada o refugi) i el Marroc en benefici del govern d'esquerres d'Abda-llah Ibrahim, que tot i així acabava de ser destruït.

Acabar amb el subdesenvolupament

Aquest grup es dissolgué al fundar-se al 1963 la Organització per a la Unitat Africana (OUA) que firmà, al Congrés d'Addis Abeba, una Carta que concebia la unió dels Estats. La seva missió imperativa era preservar "la integritat territorial": un Estat, un poble, un territori. Parlar en nom de l'Estat era parlar en nom del poble i apropiarse'n. Doncs el populisme d'Estat era el fonament ideològic de la organització. L'acció de la OSPAAAL apuntava, en canvi, a brindar a les independències un projecte nacional de desenvolupament i trencar el tancament nacionalista mitjançant la solidaritat.

Degut a que pesaven sobre ell dues condemnes a mort al Marroc, Ben Barka s'havia exiliat a El Caire i Ginebra. Durant uns sis mesos que passà a Alger al 1964, es dedicà a brindar una perspectiva internacionalista al conjunt de les lluites d'alliberament nacional. La seva inspiració no sols es feu ressò dels estralls de fúria de Franz Fanon (3); provenia de més lluny, del Discurs sobre el colonialisme de Aimé Césaire, de l'obra d'Albert Memmi, Retrat del colonitzat (1957). També s'alimentà dels intercanvis amb el pensament contestatari de la potència imperial britànica a Àfrica (Jome Kenyatta, Kwame Nkrumah, Julius Nyerere).

La capital algerina s'havia convertit en el refugi intel·lectual del qüestionament revolucionari internacional. Allí s'hi trobaven els dirigents dels moviments d'alliberament i sobretot, després dels disturbis a Angola (1960), Guinea-Bissau (1962) i Moçambic (1963), els exiliats de les colònies portugueses. Mestissos i minoritaris, els intel·lectuals capverdians, especialment Amílcar Cabral (4), es feien ressò de les corrents alliberadores provinents del continent americà. Una de les figures més influents del moviment negre a Estats Units, Malcolm X, es trobava a Algèria al 1964; Ernesto Che Guevara, abans de prendre contacte amb els guerrillers del Congo, també va passar per allí a la primavera de 1965. Acabar amb el subdesenvolupament no era sols un projecte nacional, sinó una acció concertada contra la dependència del sistema capitalista, el pols dominants del qual eren diversos i estaven lligats a l'hegemonia econòmica i política d'Estats Units. "Àfrica és l'Amèrica Llatina d'Europa", repetia Ben Barka. Treballar en la unió del Magreb i Àfrica adquiria una dimensió antiimperialista. Se sortia del nacional-desenvolupisme que tancaria a l'esquerra en el marc dels nous Estats i la posaria al seu servei tan per mitjà del nacionalisme com de l'elitisme tecnocràtic. El Moviment Tricontinental no pertanyia a l'esfera d'influència soviètica, la qual cosa generava friccions amb els partits comunistes, així com tampoc responia al maoisme. Mehdi Ben Barka pretenia desenvolupar una dinàmica autònoma; el seu desafiament era trobar la cooperació i el punt d'equilibri entre Xina i la URSS.

Revolució social i nacional

A Algèria, Mehdi Ben Barka decidí llançar la publicació d'un orgue d'informació, agitació i reflexió de la Comissió Anticolonialista de la OSPAAAL, amb el títol La Revue africaine. La visió s'estenia a la Revolució Cubana i a Amèrica del Sud. A Cuba, s'entusiasmà amb l'èxit de la campanya d'alfabetització, que somniava en aplicar al Marroc. Es va dedicar a crear un Centre d'estudis i documentació sobre els moviments d'alliberament nacional i, apostant al potencial revolucionari de la joventut del Tercer Món, esbossà el projecte d'una Universitat Tricontinental.

Paral·lelament, a Alger, Henri Curiel activava la seva xarxa Solidaritat. A aquesta època tenia dues preocupacions: ajudar als desertors estatunidencs que es negaven a anar a Vietnam i obrir centres de formació per a militants de l'African National Congress (ANC), prohibit des de 1960, que lluitaven contra el règim de l'apartheid a Sud-àfrica. Curiel potser així firmà la seva sentència de mort: seria assassinat al 1978 (5).

Des de Cuba, rere el fracàs de l'expedició a Bahía de Cochinos, decidida pel president John F. Kennedy per derrocar-lo, Fidel Castro desafià a Estats Units i declarà, en un discurs a La Habana, el 16-4-61: "Les idees socialistes són les idees revolucionàries d'aquesta època històrica". Washington aleshores decretà el bloqueig a Cuba, que encara no ha estat aixecat. La Habana aleshores s'apropà a Moscou i la crisi de 1962, producte de la instal·lació de míssils soviètics a l'illa, conduí a ambdós blocs al límit d'un enfrontament militar. Al febrer de 1962 s'exclougué a Cuba de la Organització d'Estats Americans (OEA). Fidel Castro respongué instant "als pobles a posar-se en moviment".

Aquest era l'objectiu de la Tricontinental. El 3-10-65, en una conferència de premsa preparatòria pel Congrés de La Habana, Mehdi Ben Barka declarà que "les dues corrents de la revolució mundial estaran allí representades: la corrent sorgida amb la Revolució d'Octubre i la de la Revolució Nacional Alliberadora".

És en aquest impuls revolucionari de la Tricontinental on es troba la causa profunda del segrest i assassinat de Ben Barka. En l'execució del crim, la participació marroquí des de la cúspide de l'Estat fou sense dubte crucial. Al Marroc, el 22 i 23 de març de 1965, els estudiants protestaren contra els costos escolars als carrers i s'hi sumaren els seus pares. A Casablanca, el general Oufkir, ministre de l'Interior, reprimí una manifestació massiva. Es decretà l'estat de setge. Aleshores, el rei Hassan II va donar a entendre a Mehdi Ben Barka que era possible una obertura cap a un govern d'unió nacional. Ben Barka va donar la seva resposta política a la presentació que redactà pel seu informe al II Congrés de la Unió Mame (6), on figuraven les condicions d'una transició democràtica que no es compliren. Al juny, la falsa finestra es tancà. Les relacions entre el Palau, els serveis especials i la diplomàcia d'Estats Units es tornaren més estretes.

Una lluita de classes mundial

Ben Barka es dedicà essencialment a preparar la Conferència Tricontinental. El IV Congrés de la OSPAAAL, reunit a Accra (Ghana) del 6 al 19 de maig de 1965, decidí finalment integrar a Amèrica Llatina i considerar la Conferència fundacional a La Habana al gener de 1966. Mehdi Ben Barka presidí el Comitè Preparatori. Al juliol confirmà la participació dels soviètics i dels xinesos. Definí els objectius: ajuda als moviments d'alliberament nacional -especialment al moviment palestí-; intensificació de les lluites, inclús armades, en els tres continents; recolzament a Cuba; eliminació de les bases militars estrangeres; oposició a les armes nuclears, l'apartheid i a la segregació racial. La finalitat era "l'alliberament total". A finals de setembre, Mehdi Ben Barka es dirigí a La Habana per posar a punt l'obertura de la conferència, que tindria lloc el 3 de gener de 1966.

Eliminar a Ben Barka s'havia convertit en un imperatiu major de la repressió internacional contra les insurreccions del Tercer Món. El 19 de juny de 1965, a Alger, el cop d'Estat del coronel Houari Boumediene privà a Ben Barka i al projecte de la Tricontinental del recolzament del destituït Ben Bella. El 30 de setembre el president Sukarno havia perdut, de fet, el seu poder a Indonèsia, que era una de les primeres bases del moviment.

Per a comprendre la finalitat del crim, n'hi ha prou en observar la sèrie d'assassinats polítics i cops d'Estat que, en aquesta mateixa època, apuntaven a restablir l'ordre reaccionari. Sols en aquest any de 1965: el Primer Ministre d'Iran, Ali Mansour, fou assassinat el 21 de gener; Malcolm X, el 21 de febrer; un dels caps de la oposició portuguesa, Manuel Delgado, el 24 d'abril; el viceministre de Defensa de Guatemala, Ernesto Molina, el 21 de maig, etc. Ernesto Che Guevara seria assassinat al 1967, Martin Luther King a l'abril de 1968; Amilcar Cabral al gener de 1973...

En aquesta època, entre la fi de la guerra d'Algèria (1962) i el de la guerra de Vietnam (1975), es lliurà una mena de "lluita de classes mundial", mitjançant el recurs a la força armada i els comandos clandestins, la imposició de dictadors o de guerres d'intervenció. La recerca d'una veritable emancipació aleshores impulsava l'avanç dels moviments d'alliberament, el potencial progressista dels quals intentava captar el moviment tricontinental. És aquesta perspectiva d'alliberament mundial la que es va voler eliminar assassinant a Ben Barka.

NOTES

1 Jean Lacouture, "Bandung o la era de la descolonización", Le Monde diplomatique, edició Cono Sur, abril de 2005.

2 Mehdi Ben Barka (1920-1965) fou un dels dirigents del moviment anticolonial que impulsà la independència del Marroc al 1956. Fundà, al 1959, la Unió Nacional de Forces Popolars. Acusat de complot, va haver d'exiliar-se. Al 1964 les autoritats marroquines el condemnaren a mort en rebel·lia. Segrestat a Paris el 29-10-1965, el seu cos mai fou trobat. El "cas Ben Barka" provocà una

greu crisi en les relacions franco-marroquines. Encara no es coneix tota la veritat. Vegin-se: Abdellatif Jebro, Mehdi Ben Barka. éditions Al Maghribia, Casablanca, Vol. 1986-1995; Zakya Daoud y Maáti Monjib, Ben Barka, éditions Michalon. París, 1996; Rene Gallissot y Jacques Kergoat (din), Mehdi Ben Barka. De l'indépendance marocaine a la Tricontinentale, Colloque international. París, 1995. Karthala-Institut Maghreb-Europe, París, y Eddif, Casablanca, 1997.

3 Franz Fanon (1925-1961). Psiquiatra, escriptor i militant martiniquès, autor, entre altres obres, de Piel negra, máscaras blancas, Buenos Aires, Schapire editor, 1974, y Los condenados de la tierra, México, Fondo de Cultura Económica, 1963.

4 Fundador del Partit Africà per a la Independència de Guinea i Cap Verd (PAIGC) i un dels principals teòrics de l'alliberament a Àfrica, serà assassinat al 1973.

5 Gilès Perrault "Henri Curiel, citoyen du tiers-monde", te Monde diplomatique, París, abril de 1998. Didar Fawzy, "Ben Barka, Curiel, la Tricontinentale et Solidante", Colloque Ben Barka, op. dt. . Mehdi Ben Barka, Option révolutionnaire au Maroc, Col. "Cahiers libres", Maspero, París, 1966. Reproduït a Mehdi Ben Barka, Ecrits politiques. 1957- 196S, Syllepse, París, 1999.